

La baldufa

(ALDC, III, 585. La baldufa)

L'enunciat es refereix especialment a una 'joguina de fusta, de forma cònica i acabada en una punta de ferro, que es llança al sòl per a fer-la giravoltar després d'haver-li enrotllat una corda', però també pot designar la 'baldufa petita que es fa girar amb els dits'; amb aquest darrer sentit s'han recollit els mots *trampitxo*, *perinola*, *bolitxo*, *casapiu*, *todo*, *pítxol*, *baralluga*, *reballadora*, *ballador*, *balladora*, *balladoretta*, *ballarina* i *ventureta*, als quals s'han d'afegir *trompina*, *baldofi* i *macarulla*, que comentem juntament amb el general de 'baldufa'.

Baldufa, d'origen poc clar, més que amb l'àrab (Asín, Corriente), podria tenir relació amb *balda*, del substrat preromà, "per la forma arrodonida i pel moviment balder entorn d'un eix" (DECat) (veg. *baldosa* 92), o amb la parentela de *botinfla* (cf. oc. *boudenflà*, *boudufà*, *gondufà* 'inflar'); var. alg. *baldúfura* 85, pres del sard *bardúfula*, amb dilació de líquida, com probablement també ha passat en *baldrufa* 65, 78, 129, 130, 136 i *galdrufa* (però *galdufa* 69, 108), on ha tingut lloc una equivalència acústica B = G a partir d'una possible var. **boldrufa* (cf. oc. *boudufà/goudufà*; cat. i castellanenc *vomitar/gomitar*; veg. Veny, 1989 i 2001 b); *baldofi* 39, dim. de *baldufa*; *baldufa de cap pla* 72. El ross. *escaibre* deriva del llat. SCALPRUM 'eina tallant', amb una evolució fonètica particular (> *escarpre* > **escarbre* > **escasbre*, per dissimilació > *escaibre*, per vocalització de la -s implosiva, com *arbre* > **asbre* > *aibre*) i un canvi metonímic (la punta de ferro passa a designar la 'baldufa').

La idea de 'giravoltar = ballar' és present en els der. *balladora*, var. *ballador* 125, 162; *balladoretta* 163, 165, 169, 171, amb diminutiu; *ballarina* 119, *ballari* 85 (adaptat del sard *baddarinku*), *bailarina* 87, tribut al cast., en el suf. -era de *balladera* 94; *ballaruga*, var. *baralluga*, amb metàtesi; *ballaruga* 106, amb canvi de sufix, com *ballarufa* 126 i *ballarusca* 16; i els compostos *reballadora* 115, 149, i *reballuga* 124, reducció de (re)*ballaruga* potser per influència de *bellugar*; *ballaruga* i congèneres (inclòs *macarulla* 91) podrien tenir com a base el cèltic **BULLAKA*

'pústula', homonimitzat amb *ballar*. *Trompa* és d'origen onomatopeic (< **TRRRUMP* "del zumzeig trepidant de la baldufa", DECat) i coneix els der. *trompina* 175, *trompeta de monyet* 190, *trompellot* 166, *trampitxo* 20 (< *trompitxo*, per centralització de la o- inicial), *trompitxó* 118, amb el suf. dim.; *pítxol* 128 (reducció de (trom)pítxol); per terres val. es coneix una varietat, *trompa marina* 155, 157, 162, 164, 173, 182, 186, o *trompa marinera* 156, que fa molt soroll en voltar ("xiula" 182). Una forma rara, *sarrompa*, ha estat interpretada com una possible "alteració d'un mossàrab **arrompa* provinent del gr.-llat. RHOMBUS, per contaminació de *surriaca*" (DECat), però més aviat sembla tenir alguna relació amb *trompa*. Altres mots són més locals, basats a) en una metàfora (*pereta* 87, per la forma de pera; *bellota* 172, per la semblança amb l'aglà, especialment la que es fa rodar amb els dits); b) en una metonímia (*cabota* 105, *virolla* 29, 30, a partir del ferro de la baldufa); c) en la idea de 'rodar, girar' (*rutlla* 40, 41, 103, denominatiu de *rutllar* < llat. ROTULARE) o segons el resultat del joc (*ventureta* "perquè es guanyava o es perdia el joc segons la posició en què queia la peça en perdre la força", DCVB); *ballaruga* i *macarulla* parteixen del significat 'agalla, cecidi' perquè els nens se'n servien com a baldufetes.

Altres: *bolitxo* 110, *casapiu* 118 (recollit també a *Tresor*), *todo* 122, *tupí* 10, 11, del fr. *toupie*, *perinola* 34, del cast.

Des de la perspectiva geogràfica, notem la gran extensió de *baldufa* per la major part del Principat, les Balears i l'Alguer, on hauria arribat amb la var. *baldúfura* des del sard, amb una var. *galdrufa*, d'àrea ponentina, que sembla d'influència aragonesa; *escaibre*, pròpia del ross. i sense relació amb l'occità; *trompa*, exclusiva del val., podria ser tributària del cast. Notem, com a formes originals i diferenciades, *sarrompa*, dels Ports i el Maestrat, i *ventureta*, de poblacions valencianes. Són normatius *baldufa*, *ballaruga* 'baldufa petita', des del DG₁, 1932, i *trompa*, des del DIEC₂, 2007.